

Шлях да Скарыны

Гутарка Сяргея Каватёва з Вячаславам Чамярыцкім¹

С. К.: Вячаслаў Антонавіч, і навукоўцы, і чытачы ведаюць вас перш за ўсё як даследчыка беларуска-літоўскіх летапісаў: па манаграфіі «Беларускія летапісы як помнікі літаратуры» і па публікацыях летапісных тэкстаў у часопісе «Спадчына». Чым была выклікана змена навуковага амплау і пераход у «лагер скарыназнаўцаў»?

В. Ч.: Сапраўды, асноўная галіна маіх навуковых інтарэсаў і захапленняў — беларускія летапісы і хронікі, у вывучэнні якіх мне ўдалося нечага вартага ўвагі дасягнуць. Але вымушаны ўдакладніць вашае пытанне: маё захапленне Скарынам такое ж даўняе, як і летапісамі. У 1965 г. разам з маёю першай навуковай публікацыяй пра беларускія летапісы ў Весцях АН БССР з'явіўся і мой першы артыкул (у «Малодасці») пра беларускага асветніка — «Друкар кніг, перад тым нязнаных». Таму не было змены амплау, псраходу з аднаго лагсра ў іншы. Проста ў залежнасці ад навуковых планаў і грамадскіх патрэб часу, часткова і ад асабістых схільнасцяў давялося напачатку засяродзіцца на даследаванні беларускага летапісання, а ў апошняе дзесяцігоддзе, у сувязі з вы-

¹ Гутарка адбылася ў 1991 г. з нагоды выхаду ў свет шэрагу кніг «скарынаўскай серыі».

кананнем скарынаўскай праграмы, заняцца пераважна скарызназнаўствам.

Наогул жа, Скарына ў гісторыі нашай культуры постаць настолькі велічная, настолькі магутная і прыцягальная, што вельмі цяжка з ім размінуцца. Ужо наколькі былі з сучаснікамі У. Калеснік, А. Клышка, А. Лойка, А. Петрашкевіч, М. Арочка, але і яны не змаглі ўстаяць перад магіяй яго незвычайнай асобы. Што ўжо тут казаць пра даследчыкаў даўняй літаратуры. І гэта, думаецца, добры знак. Набліжаючыся да Скарыны, глыбей спасцігаючы яго, мы самі ўзбагачаемся і ўзвышаемся, узвышаем беларускую культуру, наш народ. У спадчыне Скарыны — нашыя нацыянальна-духоўныя вытокі. У Адраджэнні XVI ст. — адна з важнейшых крыніц і стымуляў нашага сённяшняга Адраджэння.

С. К.: Заўсёдня наведвальнікі кнігарняў, несумненна, звярнулі ўвагу на серыю акадэмічных выданняў, прысвечаных Скарыне. Давайце пералічым гэтыя кнігі і назавём імёны вучоных, шго іх падрыхтавалі.

В. Ч.: Кніг скарынаўскай серыі выйшла так шмат за апошняе пяцігоддзе, і не толькі ў выдавецтве «Навука і тэхніка», што было б нудна пералічваць іх тут усе. Таму назаву толькі асноўныя: «Францыск Скарына : зборнік дакументаў і матэрыялаў» (падрыхтаваны В. Дарашкевічам і Я. Неміроўскім); «Спадчына Скарыны : зборнік матэрыялаў першых Скарынаўскіх чытанняў»; «Ф. Скарына. Творы» (падрыхтоўка і каментарыі А. Коршунава); калектыўная манаграфія «Скарына і яго эпоха». Апублікаваны таксама кнігі А. Каўкі, Ю. Лабынцава, Я. Неміроўскага, В. Шматава, зборнік «Прадмовы і пасляслоўі паслядоўнікаў Францыска Скарыны», укладзены У. Кароткім, і інш. Шмат зрабілі для вывучэння поглядаў Скарыны У. Конан і С. Падокшын, яго мовы — У. Анічэнка, А. Булыка, А. Жураўскі, беларускай старадрукаванай кнігі — Г. Галенчанка. Некалькі кніг яшчэ чакаюць дру-

карскага станка. Большасць названых тут скарыназнаўцаў справядліва адзначаны Скарынаўскім медалём.

С. К.: Вячаслаў Антонавіч, вы былі навуковым рэдактарам некаторых вышэйпералічаных кніг. Звычайныя чытачы не запамінаюць прозвішча рэдактара, яго праца застаецца незаўважанай і належным чынам не адзначеная. Раствлумачце, калі ласка, у чым заключалася ваша роля пры падрыхтоўцы кніг да друку.

В. Ч.: Амаль да кожнай другой кнігі па скарыназнаўству, выдадзенай у апошнія гады ў Беларусі, мне давалося мець дачыненне: рэдагаваць, рэцэнзаваць або пісаць прадмову. Праца ж навуковага рэдактара сапраўды нялёгкая і не заўсёды ўдзячная. Даводзіцца не толькі правіць стыль, «жалезабетонны», канцылярскі ці яшчэ які, але і здымаць розныя супярэчнасці і недарэчнасці, уніфікаваць напісанне розных імёнаў і назваў, удакладняць шмат якія факты і даты, звяраць спасылкі і цытаты на розных мовах, сляпіцца над карэктурамі і г. д. А колькі бывае розных праблем па ўзгадненні правак з аўтарам і выдавецкім рэдактарам, а людзі ж не анёлы, колькі арганізацыйных клопатаў, асабліва калі кніга калектыўная! Нярэдка даводзілася ахвяраваць выхаднымі днямі і чарговымі адпачынкамі. Адным словам, пакуль кніга з друку выйдзе, з аўтара і рэдактара сем патоў сыдзе.

Не адзін год пайшоў у мяне на рэдагаванне кніг скарынаўскай праграмы. За гэты час можна было б напісаць і сваю. Аднак я не надта шкадую, бо гэтая мая праца не толькі дапамагла аўтарам і складальнікам зрабіць кнігі лепшымі, але нямала дала і мне самому. Душа радуецца, калі глядзіш на цэлы стос салідных кніг, у падрыхтоўку якіх ты ўклаў разам з аўтарамі столькі працы, столькі сіл і таму ў пэўнай меры можаш лічыць іх і сваімі.

С. К.: Якая з выдадзеных кніг мае, на ваш погляд, найбольшую навуковую каштоўнасць і якая — самая цікавая, прыдатная для чытання?

В. Ч.: Вельмі цяжка вылучыць якую-небудзь адну кнігу, бо цэлы шэраг кніг мае сваю асаблівую каштоўнасць. Гэта, у першую чаргу, зборнік дакументаў і матэрыялаў, прысвечаных Скарыне, самы поўны збор яго твораў з навуковымі каментарыямі, а таксама фундаментальная манаграфія пра жыццё і дзейнасць беларускага асветніка, напісаная вядомым кнігазнаўцам Я. Неміроўскім. Каго ж спецыяльна цікавіць эпоха Адраджэння на Беларусі, час, у якім жыў і працаваў наш першадрукар, то незаменнай будзе праца «Скарына і яго эпоха» — своеасаблівая энцыклапедыя беларускай культуры XVI ст. Усе яны вельмі каштоўныя і цікавыя.

Для шырокага ж чытача найбольш прыдатны, на маю думку, энцыклапедычны навукова-папулярны даведнік «Францыск Скарына і яго час», а таксама раман-эсэ А. Лойкі «Францыск Скарына, або Сонца маладзіковае», хоць апошні і не абячае надта лёгкага чцівя. Даволі даступна і цікава напісана і згаданая вышэй вельмі змястоўная, насычаная самым разнастайным канкрэтным матэрыялам манаграфія Я. Неміроўскага.

С. К.: Не маглі б вы крыху падрабязней распавесці пра кнігу «Францыск Скарына : зборнік дакументаў і матэрыялаў»? Якія новыя, не вядомыя раней дакументы ўвайшлі ў гэтую кнігу? Ці ёсць сярод іх сенсацыйныя, якія кардынальна перайначваюць нашыя ўяўленні аб жыцці і дзейнасці Скарыны?

В. Ч.: Названы вамі зборнік — унікальнае выданне, у ім упершыню сабраны звыш пяцідзiesiąці каштоўнейшых дакументаў, што датычаць Скарыны. Яны апублікаваны тут як у арыгінале, на сямі мовах, так і ў перакладзе на беларускую і рускую мовы. Гэтая кніга — плён шматгадовай працы яе ўкладальніка В. Дарашкевіча і перакладчыка лацінамоўных тэкстаў А. Жлуткі. У выніку настойлівых пошукаў у Варшаве знойдзены два зусім не вядомыя на-

вуцы дакументы — дэкрэты 1552 г. караля Жыгімонна Аўгуста па справе маёмасці ўжо нябожчыка Ф. Скарыны. Яны дадаткова падмацоўваюць вывад аб смерці беларускага асветніка ў сярэдзіне XVI ст. Упершыню поўнастацкі змешчаны ў зборніку і 19 дакументаў Пазнанскай справы 1529 і 1532 гг., якія яскрава раскрываюць гісторыю турэмнага зняволення і вызвалення Скарыны. Калі дадаць яшчэ, што амаль палову кнігі займае зводны каталог і паэзія, а затым апісанне ўсіх вядомых Скарынавых выданняў, прафесійна зробленае Я. Неміроўскім, то можна смела сказаць, што перад намі настольная кніга скарыназнаўца. Ёю, яшчэ ў рукапісе, шчодро пакарысталіся ўжо і пісьменнікі і даследчыкі А. Лойка, М. Арочка, А. Петрашкевіч, Я. Неміроўскі.

С. К.: Ёсць пэўная катэгорыя людзей (на жаль, нешматлікая), якія захапляюцца чытаннем не столькі саміх кніг, колькі — каментарыяў да іх. Мусіць, гэтым людзям акадэмічная скарынаўская серыя прыйшлася даспадобы...

В. Ч.: Мабыць, ёсць такая катэгорыя людзей. Але ўсё залежыць, як напісаны такія каментарыі і пра што. Паказальная ў гэтых адносінах кніга «Ф. Скарына. Творы». Амаль палову яе тэксту займаюць каментарыі, у якіх растлумачаны сотні біблейскіх імёнаў, прозвішчаў і геаграфічных назваў. Гэта ж своеасаблівы даведнік па Бібліі, якой захапляюцца сёння многія тысячы людзей. Творы ж Скарыны, выдадзеныя летась невялікім тыражом, усё яшчэ ляжаць у некаторых кнігарнях. Як бачыце, наш чытач, хоць і дасведчаны і цікаўны, ды не заўсёды дасціпны.

С. К.: Ці можна сцвярджаць, што 1988–1990 гг. — цэлы этап, новы перыяд у вывучэнні жыцця, дзейнасці, творчасці Ф. Скарыны, што пасля ўсіх выдадзеных кніг (не толькі ў «Навуцы і тэхніцы») скарыназнаўства ўзнялося на якасна іншы ўзровень?

В. Ч.: Больш правільна будзе гаварыць пра цэлае дзесяцігоддзе, 1981–1990 гг., калі выконвалася Скарынаўская праграма, праводзіліся асноўныя скарыназнаўчыя даследаванні і пісаліся кнігі, што выйшлі з друку у апошнія тры гады. За гэты час выдадзены добрыя два дзясяткі важкіх кніг, апублікавана каля 1000 розных артыкулаў — амаль палова ўсёй Скарыніяны, якая налічвае больш за 200 гадоў і звыш 2000 асобных бібліяграфічных назіцый. Да таго, што вышэй згадвалася, дадам яшчэ двухтомны «Слоўнік мовы Скарыны» і факсімільнае перавыданне Бібліі Скарыны ў трох тамах, якое ажыццяўляе БелСЭ.

Скарыназнаўства пайшло ўшыркі і ўглыб, узняўся навуковы ўзровень даследаванняў. Да яго падключыліся вучоныя самых розных галін навукі. Скарынам сур’ёзна зацікавіліся прадстаўнікі іншых народаў. Ды і многія беларусы, здаецца, лепш зразумелі і глыбей адчулі, якою неацэннаю нацыянальна-культурнай спадчынай яны багаты. Таму адказ тут адназначны — гэта сапраўды новы этап, цэлая эпоха ў скарыназнаўстве, яго небывалы раней узлёт, рэзкі скачок наперад, які пэўна падцягне, падштурхне развіццё іншых галін і напрамкаў беларусазнаўства. Гое, што зроблена і выдадзена ў апошнія дзесяцігоддзе, гавораць словамі Максіма Багдановіча, «і праз сто гадоў будзе сведчыць пра нас».

С. К.: Вам не здаецца, што ў выніку ўсіх гэтых даследаванняў асоба Скарыны не толькі не наблізілася да нас, не стала больш зразумелай і вытлумачанай, а, наадварот, аддалілася, зрабілася яшчэ больш загадкавай і таямнічай? Скарына ператвараецца ў найбольш вядомую і велічную постаць беларускай гісторыі і культуры, робіцца своеасаблівым сімвалам Беларусі...

В. Ч.: Не, не здаецца. Апублікаваныя дакументы і матэрыялы, навуковыя даследаванні і літаратурныя творы

якраз наблізілі да нас асобу Скарыны, зрабілі яго больш жывым, зямным чалавекам з усімі яго будзённымі справамі і клопатамі, перажываннямі і надзеямі. Мы прывыклі ўяўляць Скарыну здалёк і на вельмі высокім п'едэстале першадрукар, вялікі асветнік-гуманіст, таленавіты пісьменнік і перакладчык, выдатны вучоны-энцыклапедыст, самаахвярны грамадзянін-патрыёт, незвычайная рэнесансавая асоба. Але адначасова ён быў і рэальным чалавекам свайго часу, са сваімі густамі і патрэбамі, цэльнаю, але і складанаю, можа, наваг у нечым і сунярэчліваю патураю. Ён займаўся самымі рознымі справамі, быў клапатлівым мужам і бацькам. Ён вымушаны быў думаць не толькі пра высокія ідэалы, але і пра хлеб штодзённы, быў вымушаны змагацца за сваё існаванне. Яму давялося адчуць любоў і нянавіць, перажыць радасць перамогі і расчараванне, крыўду турэмнага зняволення і боль развітання з роднымі, сябрамі, бацькоўскай зямлёю. Мы сёння, несумненна, глыбей адчуваем жыццёвую драму Скарыны, лепш разумеем яго сапраўдную вёліч.

Бясспрэчна, у жыццёвай і творчай біяграфіі беларускага асветніка засталася яшчэ нямала «белых плям». Але калі гаварыць пра загадкавасць і таямнічасць яго асобы, то яны мне найперш бачацца ў спасціжэнні феномена Скарыны. Як у такіх умовах ён здолёў здзейсніць свой пагрыгачны подзвіг і ўзняцца да такіх духоўна-творчых вышынь, што стаў упоравень з тытанамі еўрапейскага Адраджэння? Амаль па цаліку пракласці новыя шляхі ў шмат якіх галінах беларускай культуры і столькі зрабіць для духоўнага ўзвышэння свайго народа, што стаў, як слухна вы кажаце, «своеасаблівым сімвалам Беларусі», яе нацыянальнаю святыняю, якая злучае два нашыя Адраджэнні, XVI і XX стст., і яднае наш народ. Хацелася б, каб адчуванне еўрапейскае велічы Скарыны, каб справядлівы гонар за тое, што беларуская зямля дала чалавецтву такога генія с светнай культуры, сталі ўсена аднымі.

С. К.: Ці можа скарызнаўства заняць такое ж месца ў беларускай культуры, як пушкізнаўства — у рускай? Там людзі самых розных прафесій і заняткаў цікавяцца нават дробнымі фактамі з жыцця і творчасці Аляксандра Сяргеевіча і збіраюць усе, па меры магчымасці, прысвечаныя паэту кнігі і матэрыялы.

В. Ч.: Скарызнаўства можа пры пэўных умовах і павінна заняць яшчэ большае месца ў беларускай культуры, у беларускім грамадстве, чым пушкізнаўства ў Расіі. Бо Скарына больш усебаковая і ўніверсальная асоба. Бо яго жыватворнае значэнне для беларускага Адраджэння і для духоўнага лёсу нашага народа, улічваючы сённяшні стан нашай мовы, культуры, нацыянальнай свядомасці, невымерны.

С. К.: Вячаслаў Антонавіч, што вы асабіста адчуваеце пасля «юбілейных» скарынаўскіх мерапрыемстваў і ўрачыстасцяў 1988–1990 гг.: задаволенасць зробленым, звычайную чалавечую стомленасць ці, можа, расчараванне і падсвядомую крыўду з прычыны паслясвяточнага «адтоку» ўвагі грамадства ад асобы Скарыны і яго даследчыкаў?

В. Ч.: Як і кожны чалавек пасля цяжкай, напружанай, але і плённай працы — і стомленасць, і задаволенасць. Што ж да расчаравання і крыўды, то яны не ад таго, што назіраецца пэўны спад і пераключэнне на іншыя тэмы і асобы. Гэта натуральна. Пры малалікасці на Беларусі даследчыкаў, якія займаюцца даўняй беларускай літаратурай, нашай культурнай спадчынай далёкай мінуўшчыны, шмат што даводзіцца рабіць талакою. Спачатку разам налягаць на адно, а пасля пераходзіць на іншае. Крыўдна, што некаторыя, нават дасведчаныя людзі мяркуюць, быццам Скарына ўжо вычарпаны і што пара ўжо згортваць даследаванні па скарызнаўству. Не ад юбілею да юбілею, а пастаянна ім трэба займацца, бо гэта ж цэлая эпоха ў гісторыі бела-

рускай культуры. Скарына нам патрэбен і сёння, і заўтра. Яго спадчына заўсёды актуальная. Таму крайне неабходна, каб аддзел скарыназнаўства, якога, на жаль, сёння няма ні ў адным гуманітарным інстытуце Беларускай акадэміі, абавязкова быў адкрыты ў Нацыянальным навукова-асветным цэнтры імя Ф. Скарыны.

Па тым, як мы ставімся да сваёй культурна-гістарычнай спадчыны, у свеце мяркуюць, што мы за народ. Не буду казаць пра помнікі беларускага дойлідства, стан захаванасці якіх агульнавядомы. Нагадаю толькі некалькі паказальных фактаў, што датычаць літаратуразнаўства. Для параўнання. у Грузіі ў акадэмічным Інстытуце грузінскай літаратуры, апрача аддзела старажытнай літаратуры, дзе працуюць каля 20 навукоўцаў, ёсць асобны аддзел руставелазнаўства (15 чал.). а яшчэ 10 чалавек уваходзяць у спецыяльную камісію, што займаецца вывучэннем толькі паэмы «Віцязь у тыгравай скуры». Апрача ўсяго гэтага, даследаванне пісьмовай спадчыны грузінскага народа з шырокім размахам праводзяць Інстытут рукапісаў і іншыя ўстановы Грузіі.

У нас жа нават і блізка нічога падобнага няма. І таму ўжо не крыўдна, а абуральна, што пры такім цяжкім становішчы, якое склалася сёння ў нас з роднаю моваю, з вывучэннем і зберажэннем нашай нацыянальнай спадчыны, яшчэ не пераводзяцца на Беларусі наёмныя далюбы беларускай культуры і беларускага Адраджэння. Я, у прыватнасці, маю на ўвазе брудны памфлет «Вслед за резидентом ЦРУ...», змешчаны сёлега ў «Славянских ведомостях» (№ 3). Вельмі знаёмы почырк. З дыскрэдытацыі заслужаных дзеячаў беларускай навукі і культуры, беларускага Адраджэння, нагадаем, пачыналі і ў канцы 20-х гг. І, бадай, самае абуральнае і агіднае, што такі антыбеларускі і антыславянскі матэрыял друкуе газетка, якая выдае сябе

за ярага абаронца ўсяго славянскага і выпускаецца ў нас у друкарні галоўнага выдавецтва рэспублікі.

С. К.: На заканчэнне размовы, Вячаслаў Антонавіч, хачу папрасіць вас падсумаваць галоўныя вынікі і акрэсліць бліжэйшыя наступствы «года Скарыны». А яшчэ — хачу падзякаваць за цікавыя і змястоўныя кнігі.

В. Ч.: Здаецца, я ўжо часткова падсумаваў вынікі «года Скарыны», незабыўнага, зорнага часу ў гісторыі скарыназнаўства. Не верыцца, што ўдалося столькі зрабіць. Апошнія гады імя беларускага першадрукара і асветніка гучала ўсюды і вельмі часта: пачынаючы ад сельскай школы да высокай урадавай трыбуны, ад раённай газеты і да саліднага навуковага часопіса. Скарына яшчэ глыбей увайшоў у свядомасць людзей самых розных узростаў і прафесій як неад’емная частка нацыянальнай культуры і духоўнасці. Сваім прыкладам ён пераканаўча паказаў, як шмат можа зрабіць для свайго народа адзін чалавек, апантаны, самаахвярны, захоплены высокай патрыятычнай ідэяй.

Веру, што Скарына дапаможа шмат каму з беларусаў духоўна вярнуцца ў Беларусь і з большым гонарам пачуваць сябе прыналежным да вялікага народа з тысячагадовай, еўрапейскага ўзроўню гісторыяй і культурай. Веру ў адраджэнне нашай Бацькаўшчыны, у тое, што наш шматпакутны і гераічны народ знойдзе ў сабе сілы, каб са Скарынавай настойлівасцю імкнуцца дасягнуць вялікай нацыянальна-гістарычнай мэты — зажыць багата і шчасліва на вольнай зямлі, у незалежнай і дэмакратычнай Беларусі.

